

СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА. МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В ЕКОНОМІЦІ

УДК 338.436:334
JEL Q13; Q56

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/ves.2020.59.0.5917>

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СИСТЕМІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРОБІЗНЕСУ

Євген Майовець, Ярина Майовець

*Львівський національний університет імені Івана Франка
79008 м. Львів, проспект Свободи, 18
e-mail: yevhen.mayovets@lnu.edu.ua, yaryna.mayovets@lnu.edu.ua*

***Анотація.** Метою статті є розгляд механізму та напрямів утвердження соціально-відповідливих і етичних відносин між суб'єктами агробізнесу. У дослідженні використано статистичні методи, аналізу, порівняння, індукції та дедукції. Досліджено місце заробітної плати у механізмі соціальної відповідальності агропідприємств, виявлено суперечності у її формуванні. Обґрунтовано соціально-справедливий рівень оплати праці в агросекторі. Розглянуто чинники, які впливають на утвердження соціально-відповідального агробізнесу. Простежено місце великих агрофірм у структурі сучасного агробізнесу, проаналізовано економічні та соціальні наслідки агрохолдингізації. Результати дослідження показали, що фермерські господарства є найбільш соціально-відповідальні форми сучасного агробізнесу. На основі аналізу агровиробництва у Львівській та Кіровоградській областях зроблено висновок про неспроможність агрохолдингів виконувати соціально-значимі функції.*

***Ключові слова:** соціальна відповідальність, заробітна плата, агрохолдинги, співробітництво, конкуренція, фермерські господарства, агробізнес.*

Постановка проблеми. Тема соціальної відповідальності підприємницьких структур набула актуальності у 50-60 роках 20 ст. у зв'язку із загостренням конкуренції, посиленням уваги суспільства до соціальних та екологічних наслідків корпоратизації та інтеграції. Особливої гостроти проблеми соціальної відповідальності набули в аграрній сфері України, яка безпосередньо пов'язана із місцем проживання людини, виробництвом якісних продуктів харчування, збереженням довкілля. Стало очевидним, що чинники, спрямовані на досягнення економічної ефективності будь-якою ціною себе вичерпали і загрожують суспільному розвитку.

Сучасні умови соціально-економічної нестабільності, розбалансованості фінансово-кредитної системи, світової пандемії COVID-19 і зниження рівня життя населення засвідчують пріоритет соціальних цінностей, серед яких вагоме місце займає соціальна відповідальність всіх суб'єктів агропродовольчого процесу.

Аналіз останніх досліджень. Методологічною основою теорії соціально-відповідального агробізнесу є концепція корпоративної соціальної відповідальності (КСВ), яка вперше була представлена Н.Р. Бовеном, як «зобов'язання бізнесменів проводити таку політику, приймати ці рішення і слідувати тим напрямкам дій, які бажані стосовно цілей та цінностей суспільства» [1]. Відтоді поняття соціальної відповідальності бізнесу набуло значного поширення, і розглядається за допомогою великого різноманіття теорій, підходів і термінології. Зокрема формуванню соціально відповідального агробізнесу велика увага приділялася в працях вітчизняних економістів Могильного О.М., Ходаківської О.В. [2], Кужель В.В., Мельник О.М. [3], Зінчук Т.О., Левківською Є.В. [4], Охріменко О.О., Іванова Т.В. [5], Кузьмін О.Є., Пирог О.В., Чернобай Л.І., Романишин С.Б., Вацик Н.О. [6], Урба С.І. [7], Сенишин О.С. [8].

Незважаючи на значні здобутки, окремі поняття і положення теорії соціально-відповідального агробізнесу залишаються недостатньо розробленими і є предметом дискусій і обговорень. Це насамперед стосується комплексного дослідження суб'єктів соціальної відповідальності у сфері агробізнесу – підприємств, партнерів по бізнесу, найманих працівників, споживачів агропродукції, територіальних громад, держави.

Мета дослідження. Розкрити зміст поняття соціальної відповідальності агробізнесу (СВА) та проаналізувати її складові, виявити чинники, які стимулюють або гальмують впровадження СВА, обґрунтувати і запропонувати ту форму господарювання, яка найбільше відповідає соціальним критеріям економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасне агровиробництво України є високоризикованою водночас і достатньо прибутковою сферою підприємницької діяльності. Інвестиційна привабливість цієї сфери зростає. На відміну від майже всіх країн Західної Європи, Україна має високий природний земельний потенціал. Земельні наділи становлять 72% від загальної площі країни, зокрема на них розміщено четверта частина всіх чорноземів світу [9]. Агровиробництво забезпечувало за період з 2015 по 2020 роки до 20% ВВП країни. Продукція АПК становить до 40% товарного експорту. Україна входить у сім'яку світових лідерів з виробництва зерна, яєць, курятини, соняшникової олії [10].

За прогнозами Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) у перспективі значення агробізнесу суттєво зростатиме у зв'язку із зростанням населення світу, збільшенням попиту на продовольчі товари. Тому потрібно якнайповніше використовувати агропотенціал України. Для того щоб забезпечити внутрішні продовольчі потреби українському агросектору достатньо задіяти лише 20% свого потенціалу, а при інтенсивному використанні наукового та ресурсного потенціалу, може вироблятися продукції для 145 – 150 млн. осіб. [11]

Конкурентоспроможність агробізнесу України на світових продовольчих ринках забезпечується дією різноманітних чинників, насамперед впровадженням інноваційних технологій, вертикальною координацією, спеціалізацією і кооперацією, використанням маркетингових підходів до організації та управління. Однак розкрити потенціал аграрного сектору можливо лише за умови посилення соціальної відповідальності всіх суб'єктів агропродовольчого бізнесу.

Якщо проаналізувати і згрупувати підходи до тлумачення поняття «соціальна відповідальність», то загалом вони трактуються, як соціальне явище, у якому суб'єктами суспільних відносин добровільно дотримуються приписів, соціальних норм, а у випадку їхнього порушення – застосовуються заходи впливу [5], [6].

Соціальна відповідальність у різних сферах відрізняється. Відмінністю аграрної сфери є виробництво продуктів масового споживання, характеристики яких можуть

мати суттєвий вплив на здоров'я та самопочуття людей, їх здатності до продуктивної праці і відтворення робочої сили.

Соціальні ініціативи агробізнесу є неприбутковими, однак при партнерських взаємовигідних відносинах досягається потужний синергетичний ефект, що опосередковано проявляється у прибутковому веденні підприємницької діяльності. Суб'єктами соціальної відповідальності у сфері агробізнесу є аграрні підприємства, партнери підприємств, наймані працівники, споживачі агропродукції, територіальні громади, місцеві та центральні органи влади.

У механізмі соціальної відповідальності агробізнесу визначальне місце відводиться взаємовідносинам аграрних підприємств із найманими працівниками. Означені відносини здійснюються у напрямках: відповідальності агробізнесу щодо найманих працівників та відповідальності найманих працівників перед аграрним підприємством.

В основі першого напрямку закладено морально-етичні відносини прийому і звільнення працівників, встановлення обґрунтованої заробітної плати, недопущення дискримінації за різними ознаками, дотримання умов контракту. Другий напрям передбачає соціальну відповідальність найманих працівників перед працедавцями, раціональне використання наданих матеріально-технічних цінностей, недопущення крадіжок, підтримка мети і місії агрофірми, дружні відносини з оточуючим персоналом.

Встановлення соціально-справедливої заробітної плати є першим кроком у формуванні соціально-відповідального агробізнесу. Це надзвичайно складно з огляду на особливості його ведення. За таких умов індикатором заробітної плати виступає, зазвичай, рівень освіти. Вища кваліфікація передбачає відповідну вищу заробітну плату. Відсутність освіти дозволяє працювати на некваліфікованих роботах із низькою оплатою праці. Однак виникає питання, як визначити справжню кваліфікацію претендента за наявності у нього високої, однак, непрофільної базової освіти. Візьмемо за приклад агрохолдинг «KSG Агро» – вертикально інтегровану компанію, яка працює у Дніпропетровській, Харківській областях, в структуру якої у 2018 р. входили 39 сільгоспідприємств, а земельний банк становив 33 тис. га. Проведені опитування засвідчили, що із шести вищих Топ-менеджерів агрохолдингу у жодного не було профільної сільськогосподарської освіти – один філолог, один будівельник і по двоє інженерів залізничного транспорту і бухгалтерів [12]. Позитивних результатів фінансової діяльності означеної фірми в останні роки не спостерігається. Тільки за 2017-2018 роки операційний прибуток компанії скоротився з 11,24 млн дол. до 1,4 млн дол. або майже у 8 разів. [12] Погіршення фінансових показників жодним чином не вплинуло на доходи означених працівників. Хоч очевидно, що ці доходи не корелюються із внеском у загальну справу. Мали місце чисельні випадки, коли зарплату встановлювали комісії з винагород, що формулювалися із числа цих же працівників [13, с. 16]

За таких умов мотиваційний механізм є незрозумілим для персоналу і не виконує конструктивну роль, а осіб, які причетні до розподілу виробленого продукту не можна назвати соціально-відповідальними.

Рівень заробітної плати в агросекторі є нижчим, ніж у інших сферах діяльності, хоч коефіцієнт використання робочого часу вищий. Так, вартість погодинної оплати праці у 2018 році становила 47,47 грн., що на 40% менше, ніж у промисловості.

Єдиного способу встановлення справедливої соціально-відповідальної величини оплати праці в сучасному агробізнесу не існує. Тому все більше утверджується думка,

що її рівень має залежати від внеску працівника у прибутки фірми, забезпечення її конкурентної позиції на ринку.

Уявлення найманих сільськогосподарських працівників про соціально-справедливі розміри заробітної плати формується дією багатьох чинників, зокрема під впливом порівняння з іншими галузями національної економіки, або величиною оплати за аналогічну працю за кордоном. Наприклад фермери західного регіону України, що межують із Республікою Польща, потерпають від нестачі сезонних працівників у період збору ягід, фруктів та овочів, обрізки дерев. Основною причиною такого явища є більш, ніж удвоє нижча оплата праці в Україні за аналогічні сільськогосподарські роботи у порівнянні з Польщею. Наприклад, обрізувач дерев у низькорослому саду у Львівській області отримує за восьмигодинний робочий день 700 – 800 грн, а у Польщі – більше 2 тис. грн. за такий же час. Проведене у жовтні 2020 року опитування українських сезонних сільськогосподарських працівників фермерського господарства «Флорина», яке веде свою діяльність у Пустомитівському районі Львівської області, засвідчує, що соціально справедливою для них була би оплата праці, що становить 60 – 70% від зарубіжної. Лише за таких умов питання пошуку роботи за кордоном стають неактуальними.

Вивести математичну модель, яка би визначала відповідну вагу всіх чинників у формуванні справедливої оплати праці надто складно через наявність величезної маси дрібних агротоваровиробників. Тому, на нашу думку, соціально справедливою буде той рівень заробітної плати, на який погоджуються роботодавець і найманий працівник, і який закріплюється угодою сторін. Сама ж угода вважається справедливою і соціально відповідальною, якщо вона укладена добровільно, без примусу та емоційного тиску.

Не менш важливою складовою соціальної відповідальності сучасного агробізнесу є організація безпечових умов праці сільськогосподарських працівників. Виробничо-технологічні процеси в сільському господарстві мають суттєві відмінності – виконуються на відкритому повітрі, віддалені від місця постійного проживання, пов'язані із застосуванням хімічних препаратів, супроводжуються забрудненістю, інфекціями, шумом та вібрацією техніки. Складні і непередбачувані умови праці призводять до травматизму, каліцтв або навіть летальних випадків. За даними Міністерства Держпраці у 2019 році у агропромисловому комплексі було травмовано 517 осіб. Частка загиблих від загальної кількості травмованих за останні роки становила 10-12% [14].

Корпоративна соціальна відповідальність у сфері трудових відносин передбачає перманентне та етичне розв'язання конфліктів та суперечностей, що виникають. Варто врахувати, що урегулювання соціальних конфліктів на агропідприємстві забирає до третини управлінського часу [15].

Наймаючись на роботу та укладаючи контракт, працівник свідомо відмовляється від частини своєї приватності. Це означає, що він погоджується на нагляд за своєю працею, в тому числі і через спецзасоби, відеонагляд тощо. Однак, про існування спеціального контролю працівники повинні знати та наперед повідомлятися з метою захисту своїх інтересів. Зібрана інформація та факти, після опрацювання і прийняття рішення повинні знищуватися. Соціальна відповідальність зобов'язує працевластців захищати працівників від негативних побічних наслідків.

Аграрні підприємства є частиною загальної економічної системи. Вони мають відносини з багатьма іншими учасниками агробізнесу: постачальниками, посередниками, конкурентами, фінансовими установами, споживачами, органами центральної

влади і місцевого самоврядування. Агрофірми не можуть функціонувати упродовж тривалого часу без співпраці з іншими економічними системами.

Взаємовідносини між учасниками агробізнесу можуть розвиватися у двох основних напрямках: а) співробітництво; б) конкуренція. Найвищий рівень соціально відповідального агробізнесу спостерігається в умовах вертикальної координації. Прагнучи досягнути позитивного кінцевого успіху учасники єдиного продовольчого ланцюга делегують повноваження і підтримують один одного. Таким чином створюються умови для етичної соціально-відповідальної поведінки.

Відносини між суб'єктами аграрного бізнесу нерозривно пов'язані з суперництвом за більш вигідні умови виробництва, збуту, конкурентне позиціонування. Для того, щоби виграти у конкурентній боротьбі, потрібно запропонувати більш привабливі характеристики товару, місця продажі.

Важливою, однак недостатньо вивченою складовою теорії конкуренції є етика ділових відносин між учасниками бізнесу. В аграрному підприємстві ця етика має свою специфіку, з огляду на наявність багатоміліонної аудиторії споживачів та інших учасників агропродовольчого процесу. Існуючі в Україні закони не дають чіткої відповіді, що повинно знаходитись на першому місці – інтереси споживачів, конкурентів чи самої конкуренції? Відомо, що аграрна економіка працює в кінцевому рахунку на споживача продовольства. Вона ж і повинна винагороджувати тих виробників, які працюють найкраще. Однак для фірми працювати найкраще, з огляду на економічну ефективність, зовсім не означає працювати етично і відповідально щодо споживачів. Формування соціальної відповідальності суб'єктів сучасного агробізнесу відбувається під дією чинників, які стимулюють або демотивують ці процеси (рисунок 1).

Стимулювальні чинники позитивно впливають на формування соціально-етичного бізнесу. Демотивуючі чинники загострюють конкурентну боротьбу і несуть загрози.

Особливо суперечливим з огляду соціально-етичних відносин між суб'єктами агробізнесу є аграрне ціноутворення. З однієї сторони зниження ціни є законним знаряддям конкурентів. Воно дає додаткові вигоди споживачам. Тому, продаж за зниженими цінами не завжди є ознакою неетичних дій. Агрокомпанія буде соціально-відповідальною, якщо знижує ціну на продукт, якого прагне швидше позбутися, однак лише за умови, що ціна не є знаряддям демпінгу.

Об'єктивна необхідність соціалізації в агросфері пов'язана не лише із реалізацією цілей господарських суб'єктів, а й інтересами місцевих громад, регіонів, збереженні довкілля, підвищення якості та екологічності продуктів. В цих умовах гостро постає питання, яка із існуючих організаційно-правових форм господарювання на селі, здатна задовільнити ці вимоги – сектор великого агробізнесу чи малі форми господарювання.

Сучасне сільське господарство представлене широким спектром суб'єктів господарювання: сільськогосподарські підприємства, господарські товариства, виробничі кооперативи, державні підприємства, фермерські господарства, селянські господарства. Найбільш суперечливим з огляду на соціально-економічну ефективність є великі аграрні підприємства.

Станом на 2019 рік більшість із 117 агрохолдингів, які вели свою діяльність в Україні, була зосереджена у Центральних та Північних областях. В їх обробітку перебувало більше 30% сільгоспугідь. До першої п'ятірки за величиною земельного банку входили «Укрлендфармінг» - 570 тис. га, «Кернел» - 600 тис. га, «Агроспроперіс» - 410 тис. га, «Міронівський хлібопродукт» - 370 тис. га, «Астрата» - 250 тис. га.

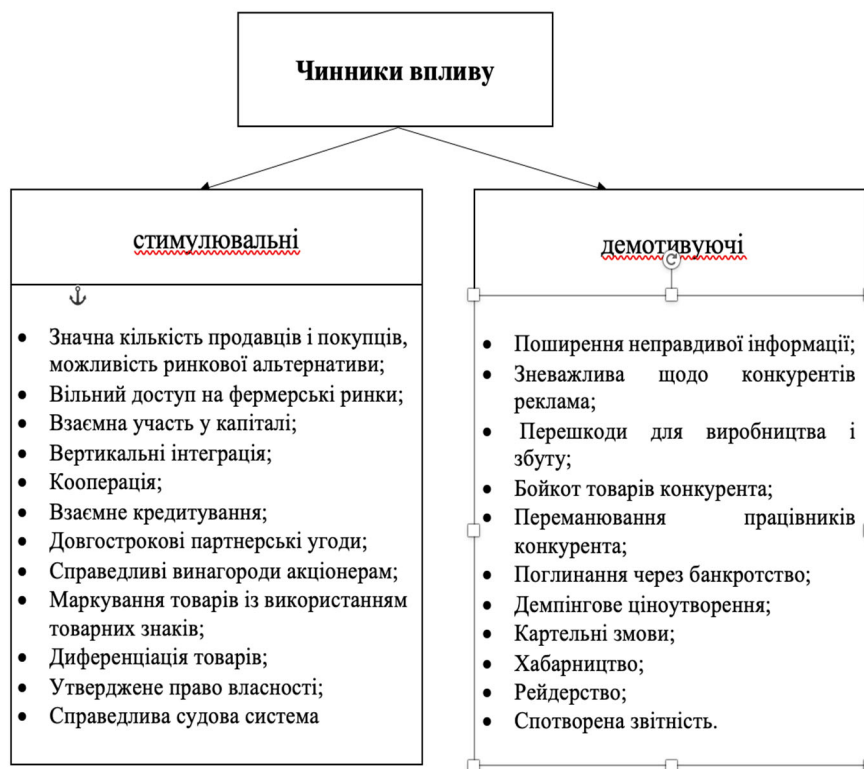


Рис. 1. Чинники, що впливають на формування соціально-відповідальною агробізнесу.

З огляду на економічну ефективність, великим агрохолдингам притаманні аргументовані переваги. Вони найінтенсивніше залучають інвестиції, мають можливості інноваційного розвитку, полегшеного виходу на міжнародні ринки, використовують новітню сільськогосподарську техніку, елітне насіння, кормові добавки. Ці переваги реалізуються у вищій продуктивності праці та зростанні обсягів виробництва, найперше у зерновій галузі. Проведений нами статистичний аналіз показує, що діяльність великих агрокомпаній пом'якшує дію циклічних коливань, притаманних аграрній галузі. Наприклад, період з 1990 до 2013 років характеризується періодичним зростанням і спадом виробництва зернових і зернобобових: 1990 – 51,0 млн. т, а у 1991 – 38 млн. т, 2002 р. – 38,8 млн., а у 2003 – 24,4 млн. т; 2009 р. – 46,0 млн. т, а у 2010 р. – 39,2 млн. т [16]. Однак, починаючи із 2013 р., коли агрохолдинги отримали стрімкий розвиток і підтримку держави, виробництво зерна незважаючи на вплив різних природно-кліматичних умов, ніколи не падало нижче 60 млн. т. (рисунок 2).

Водночас, поряд із позитивним результатом, агрохолдингам притаманні суттєві недоліки: монополізація ринків; недоброросівна конкуренція, отримання надприбутків від виснажливого використання природно-ресурсного та інфраструктурного потенціалів села. Ці структури присвоюють і виводять за межі аграрної сфери вартість, яка могла би служити джерелом відтворення життя сільського населення, зауважує

український науковець І. Прокопа [18, с. 136] Агрохолдинги не беруть участь у підготовці кадрів для свого бізнесу, перекладаючи це на державу, доповнює Л. Михайлов [19].

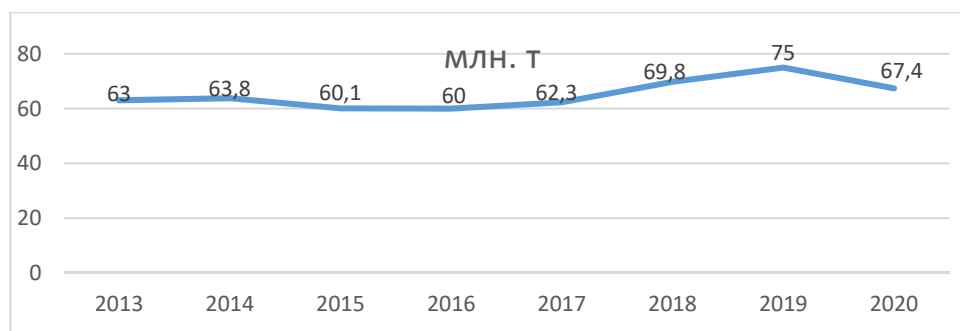


Рис. 2. Виробництво зернових і зернобобових культур протягом 2013 – 2020 рр.

Джерело: складено авторами на основі [17].

Отримуючи надприбутки, вони мають можливості нав'язувати через корупційно-кримінальні схеми свою волю центральним та місцевим органам влади і отримувати вигоди. Наприклад із 4 млрд. грн дотацій, які надавалися агровиробникам, у 2017 р.половину отримали виробники курятини, зокрема «Миронівський хлібопродукт» - 1,25 млрд. грн., та «Укрлендфармінг» - 444 млн. грн. [2].

Проведені нами дослідження засвідчують обернено пропорційну залежність між наявною питомою вагою великих агропідприємств у певному регіоні і станом існуючої там соціальної інфраструктури. Для аналізу, ми провели порівняльний аналіз двох областей України – Львівської та Кіровоградської (Таблиця 1).

Львівська область малоземельна з великою часткою малородючих ґрунтів. Кіровоградщина є областю із найродючішими ґрунтами. Еталон світового чорнозему, що зберігається в Парижі, оціненого у 100 балів, є з Кіровоградської області України. Малородючі, роздріблені земельні ділянки Львівської області мало приваблюють агрохолдинги. Тому частка їх тут незначна. У Кіровоградській області все навпаки, присутня велика частка середніх і великих агропідприємств

Кіровоградська область має високий за якістю земельний потенціал і потужну матеріально-технічну базу агробізнесу. У 2018 році у Кіровоградській області в експлуатації було на 8934 одиниці більше тракторів і комбайнів, ніж у Львівській області (4,2 рази). Однак, урожайність пшениці у Львівській області у тому ж році становила 45,5 ц/га, а у Кіровоградській – 36,2 ц/га. Порівняльний аналіз цих областей за соціальними показниками засвідчує вражаючі відмінності. За кількістю шкіл, лікарень, медичного персоналу, закладів культури Кіровоградська область відстає від Львівської області у 2-3 рази. Варто зауважити, що біля 60% сільських населених пунктів Кіровоградщини не мають шкіл, а понад 60% - дошкільних закладів.

Агрохолдинги розбалансовують систему «сільське господарство – село». Керуючись своїм егоїстичним міркуванням, вони часто не виконують соціальних зобов'язань перед трудовим колективом. Так KSG «Агро» хронічно не виплачувала своїм акціонерам дивіденди, хоч мала при цьому значні прибутки [20] Більшість

сучасних економістів України стверджують, що великий агробізнес не здатний виконувати соціально значущі для людей функції і не може бути соціально відповідальним [21, с. 15]

Таблиця 1

Порівняльні характеристики сільського агросередовища Львівської та Кіровоградської областей за виробничо-економічними, соціальними та екологічними показниками у 2018 р.

	Показники	Львівська область	Місце області у загальнонаціональному рейтингу	Кіровоградська область	Місце області у загальнонаціональному рейтингу
1	Виробничо-економічні, в тому числі:				
	- Кількість п-в, які здійснювали сільськогосподарську діяльність	1387	13	3360	4
	- виробництво культур зернових і зернобобових (тис. т)	1440	17	3763	7
	- посівні площі під зерновими (тис. га)	296	19	832	6
	- урожайність пшениці (ц./га)	45,5	7	36,2	16
	- наявність с/г техніки (тракторів та комбайнів)	2793	20	11737	8
2	Соціальні, в тому числі кількість:				
	- закладів загальної середньої освіти	1208	1	325	29
	- закладів дошкільної освіти	840	2	444	20
	- випускників коледжів, техніциатів	11600	4	5500	17
	- випускників профтехучилищ	11200	2	3000	21
	- лікарів усіх спеціальностей	13600	3	3300	23
	- середнього медичного персоналу	24300	1	8700	17
	- Закладів культури:				
	бібліотек	1101	1	460	17
	клубів	1304	1	529	16
3	Екологічні, в тому числі:				
	- скидання забруднених зворотних вод у поверхневі водні об'єкти (млн м ³)	24,0	5	9,7	9
	- викиди забруднюючих речовин у повітря (тис. т)	106	5	12,2	21

Джерело: складено авторами на основі [17].

В структурі сучасних аграрних господарюючих суб'єктів України вагома роль належить особистим господарствам населення. У 2018 році вони виробили 37% рослинницької і 52,5% - тваринницької продукції. [17, с. 289] Однак структура дрібного агробізнесу вкрай нерациональна. Станом на 1.01.2018р. лише 22% сімейних господарств обробляли земельну площу понад 1 га [22]. Однак, лише у 17,1 були споруди для зберігання техніки та реманенту, санітарний стан молока забезпечували 73,2%, а санітарну обробку тварин 48,4% домогосподарств [17, с. 253].

Екстенсивний характер виробництва, проблеми щоденного виживання, низькі доходи не спонукають селянські господарства бути соціально-відповідальними. До останнього часу триває дискусія в науковому середовищі чи варто їх вважати підприємницькими структурами.

Найадекватнішими з огляду на ведення соціально-відповідального бізнесу є товарні селянсько-фермерські господарства площею 200-300 га. За таких розмірів господарства не практикуватимуть монопольних виробництв, використовуватимуть сівозміни і підтримуватимуть родючість ґрунту. Отримуючи достатні доходи, вони володітимуть можливостями підтримувати соціальну інфраструктуру села, так як є його жителями. Уособлюючи в одній особі жителя села, власника і господаря, вони найбільше відповідатимуть статусу соціально-відповідального підприємця.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

1. Україна має високий природний та людський потенціал аграрного розвитку, однак розкрити його можливо лише за умови посилення соціальної відповідальності всіх суб'єктів агропродовольчого процесу. Соціальні ініціативи агробізнесу є неприбутковими, однак при партнерських взаємовигідних відносинах, досягається потужний синергетичний ефект, що опосередковано проявляється у зростанні прибутковості ведення підприємницької діяльності.

2. Основою соціально-відповідальних відносин між працедавцем і найманим працівником є справедлива і обґрунтована заробітна плата. Індикатором рівня заробітної плати є кількість та якість виконаної роботи, кваліфікація та освіта працівників. Соціально-справедливою буде той рівень заробітної плати, на який погоджується роботодавець і найманий працівник, і який закріплюється добровільною угодою сторін.

Соціальні ініціативи агрокомпаній повинні спрямовуватися також на етичне відношення із споживачами, взаємодію із територіальними громадами, підтримку і охорону навколишнього середовища.

3. Великі агрофірми (агрохолдинги) мають аргументовані економічні переваги: залучення інноваційної техніки, полегшений вихід на міжнародні ринки, вищу продуктивність праці, пом'якшують дію аграрних циклічних коливань. Однак вони отримують надприбутки від виснажливого використання землі, інших природно-ресурсних та інфраструктурних потенціалів села і загалом розбалансовують систему «сільське господарство – село».

4. На прикладі Львівської та Кіровоградської областей простежена залежність між питомою вагою великих агрокомпаній у регіоні і станом соціальної інфраструктури села. Чим більше агрохолдингів в області, тим менше шкіл, випускників, дитячих дошкільних закладів, клубів і бібліотек. Це означає, що великий агробізнес не здатний виконувати соціально значущі для села і людей функції і бути соціально відповідальним. Найадекватнішим з огляду ведення соціально відповідального бізнесу є фермерські господарства.

Список використаних джерел

1. Bowen H.R. Social Responsibilities of the Businessman / Bowen H.R. – New York: Harper & Row: 1953. 167p.
2. Ходаківська О. В. Могильний О. М. Агрохолдинги України: аграрна політика та виклики майбутньому. *Економіка АПК*. 2017. №6. С.33–41.
3. Кужель В.В., Мельник Ю.М. Мотивація розвитку соціальної відповідальності бізнесу на аграрних підприємствах. *Бізнес-навігатор*. 2014. № 3(35) С. 26 –31.

4. Зінчук Т.О., Левківський Є.В. Корпоративна соціальна відповідальність вертикально інтегрованих структур аграрного бізнесу як умова сталого розвитку. *Економіка АПК*. 2019. № 1. С. 39–49.
5. Охріменко О.О., Іванова Т.В. Соціальна відповідальність : навч. посіб. Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», 2015. 180 с.
6. Кузьмін О. Є., Пирог О. В., Чернобай Л. І., Романишин С. Б., Вацик Н. О. Соціальна відповідальність: навч. посіб. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2016. 328 с.
7. Урба С. І. Аграрний сектор у системі забезпечення економічної безпеки України: проблеми теорії та практики : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2019. 434 с.
8. Senyshyn O. S. An index analysis for the assessment of the competitiveness of food products in Ukraine / O. Senyshyn, O. Kundytskyj, O. Klepanchuk // *Journal of Competitiveness: scientific periodical journal*. – Issue 11(2). – Czech Republic: Tomas Bata University in Zlin Centre, 2019. P. 130-143.
9. Нова державна підтримка агропромислового комплексу – шлях в нікуди. URL: https://ukr.lb.ua/economics/2016/04/07/332278_nova_derzhavna_pidtrimka.html (дата звернення: 16.12.2020 р.)
10. Онегіна В., Мегіц Н., Антощенкова В. та Бобловський О. (2020). Результат капітальних вкладень на продуктивність праці в сільському господарстві України. *Журнал досліджень Східної Європи та Центральної Азії (JEECAR)*, №7 (1). С.12-25. <https://doi.org/10.15549/jeecar.v7i1.355>.
11. Могильний О.М. Регулювання аграрної сфери. Ужгород: ІВА, 2005. 400 с.
12. Офіційний сайт компанії KSG Agro. URL: http://www.ksgagro.com/Ua/about_company/management/ (дата звернення: 16.12.2020 р.)
13. Єщенко П. С. Економічне зростання без розвитку: причини і шляхи інноваційного перетворення економіки. *Економіка України*. 2013. № 10. С. 4–20.
14. Стан виробничого травматизму в 2019 р. в Україні. Довідник спеціаліста з охорони праці. URL: <https://www.sop.com.ua/article/952-stan-virobnichogo-travmatizmu-u-2018-rots> (дата звернення: 12.11.2020 р.)
15. Шупта І. М. Мобінг як деструктивне явище в креативному колективі, що гальмує інноваційний розвиток підприємства. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії: Вип. 3 (4). Т. 1. Полтава : ПДАА. 2011. С. 293–299.
16. Дем'яненко С. І., Коваль В. М. Засади формування інструментів інвестиційної діяльності аграрних підприємств. *Економіка України*. 2015. № 2. С. 61–69.
17. Статистичний щорічник України за 2019 рік [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – 2019. – URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/11/zb_yearbook_2019.pdf (дата звернення: 07.10.2020 р.)
18. Бородіна О. М., Прокопа І.В. Село і селянство на роздоріжжі можливостей і перехресті націй. *Економіка і прогнозування*. 2016. № 2. С. 133–147.
19. Михайлова Л.І. Управління розвитком людського капіталу в забезпеченні якості життя сільського населення. *Економіка АПК*. 2020. № 5. С. 66-76.
20. Великий виробник сільгосппродукції відмовився виплачувати дивіденди. URL: <http://ubr.ua/market/agricultural-market/krupnyi-proizvoditel-selhozprodukcii-otkazyvaetsia-vyplachivat-dividendy-453549> (дата звернення: 05.12.2020).
21. Молдаван Л. В. Форми господарювання в аграрному секторі України в умовах глобалізації. *Економіка АПК*. 2010. № 1. С.13–17.
22. Бородіна О. М., Прокопа І. В. Подолання структурних деформацій в аграрному секторі України: інституціалізація і модернізація малотоварного сільськогосподарського виробництва. *Економіка України*. 2015. № 4. С. 88–96.

References

1. Bowen, H. R. (1953). *Social Responsibilities of the businessman*. Harper & Brothers (eds), New York.
2. Ходаківська О. В. (2017) Аграрна політика та виклики майбутньому [Agroholdings of Ukraine: agrarian policy and future challenges]. *Ekonomika APK*, 6, pp.33 – 41 [in Ukrainian]
3. Kuzhelj V.V., Meljnyk Ju.M. (2014). Motyvacija rozvytku social'noji vidpovidal'nosti biznesu na aghrarnykh pidpryjemstvakh (Motivation of development of social responsibility of business at agrarian enterprises). *Scientific and Production Magazine "Business Navigator"*, no. 3 (35), pp. 26-31[in Ukrainian]
4. Zinchuk T.O., Levkivskyi Ye.V. (2019) Korporatyvna social'na vidpovidal'nist' vertykal'no integrovanykh struktur agrarnogo biznesu yak umova stalogo rozvytku [Corporate social responsibility of vertically integrated entities as a condition of sustainable development] *Ekonomika APK*, 1, pp.39 – 49 [in Ukrainian]
5. Oxrimenko O.O., Ivanova T.V. (2015) Social'na vidpovidal'nist' [Social Responsibility] Kyiv: KNEU [in Ukrainian]
6. . Ye. Kuz'min, O. V. Py'rog, L. I. Chernobaj, S. B. Romany'shy'n, N. O. Vacy'k (2016) Social'na vidpovidal'nist' [Social Responsibility] L'viv : Vydavnytstvo L'vivs'koi politekhniky [in Ukrainian]
7. Urba S.I. (2019) Ahrarnyi sektor u systemi zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy: problemy teorii ta praktyky [The agricultural sector in the system of economic security of Ukraine: problems of theory and practice] Lviv: LNU imeni Ivana Franka [in Ukrainian]
8. Senyshyn, O., Kundyt'skyj, O., & Klepanchuk, O. (2019). An Index Analysis for the Assessment of the Competitiveness of Food Products in Ukraine. *Journal of Competitiveness*, 11(2), 130–143. <https://doi.org/10.7441/joc.2019.02.09>
9. New state support for the agro-industrial complex - the road to nowhere, available at : https://ukr.lb.ua/economics/2016/04/07/332278_nova_derzhavna_pidtrimka.html (Accessed 16 December 2020)
10. Onegina, V., Megits, N., Antoshchenkova, V. and Boblovskyi, O. (2020) "Outcome of capital investment on labor productivity in agriculture sector of Ukraine", *Journal of Eastern European and Central Asian Research (JEECAR)*, 7(1), pp. 12-25. doi: 10.15549/jeeCAR.v7i1.355.
11. Mohyl'nyj, O. M. (2005), *Rehuliuвання аhrарної сфери [Regulation of agrarian sphere]*, IBA, Uzgorod, Ukraine.
12. The official site "KSG Agro" [Online], available at: http://www.ksgagro.com/Ua/about_company/management/ (Accessed 16 December 2020)
13. Yeshchenko, P. S. (2013) "Ekonomichne zrostannia bez rozvytku: prychny i shliakhy innovatsiinoho peretvorennia ekonomiky" [Economic growth without development: causes and innovative ways to transform the economy]. *Ekonomika Ukrainy*, 10, pp. 4-20 [in Ukrainian]
14. The state of occupational injuries in 2019 in Ukraine. Handbook of labor protection specialist, available at: <https://www.sop.com.ua/article/952-stan-virobnichogo-travmatizmu-u-2018-rots> (Accessed: 12 November 2020 p.)
15. Shupta I. M. (2011) Mobinh iak destruktivne iavysche v kreatyvnomu kolektyvi, scho hal'muie innovatsijnij rozvytok pidpryiemstva [Mobbing as a destructive phenomenon in the creative team that inhibits the innovative development of the enterprise]. *Naukovi pratsi Poltav's'koi derzhavnoi ahrарної akademii: Vyp. 3 (4). T. 1. Poltava : PDAA*. pp. 293–299. [in Ukrainian]
16. Dem'ianenko S. I., Koval' V. M. *Zasady formuvannia instrumentiv investytsijnoi diial'nosti ahrарnykh pidpryiemstv [Principles of formation of instruments of investment activity of agrarian enterprises] Ekonomika Ukrainy*. 2015. № 2. pp. 61- 69.

17. State Statistics Service of Ukraine (2019) Statystychnyj schorichnyk Ukrainy za 2019 rik, [Statistical Yearbook of Ukraine for 2019], available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/11/zb_yearbook_2019.pdf (Accessed 07 October 2020)
18. Borodina O. M., Prokopa I.V. (2016) Selo i selianstvo na rozdorizhzhzi mozhlyvostej i perekhresti natsij [The village and the peasantry at the crossroads of opportunities and the crossroads of nations] *Ekonomika i prohnozuvannia*, 2, pp. 133-147.
19. Mykhajlova L.I. (2020) Upravlinnia rozvytkom liuds'koho kapitalu v zabezpechenni iakosti zhyttia sil'skoho naseleння [Management of human capital development in ensuring rural population quality of life]. *Economika APK*, 5, pp.66 – 76 [in Ukrainian]
20. Velykyj vyrobnyk sil'hospproduktsii vidmovyvsia vyplachuvaty dyvidendy, available at : <http://ubr.ua/market/agricultural-market/krupnyi-proizvoditel-selhozprodukcii-otkazyvaetsia-vyplachivat-dividendy-453549> (Accessed: 05 December 2020).
21. Moldavan L. V. (2010) Formy hospodariuvannia v ahrarnomu sektori Ukrainy v umovakh hlobalizatsii [Forms of management in the agricultural sector of Ukraine in the context of globalization] *Ekonomika APK*, 1, pp.13-17.
22. Borodina O. M., Prokopa I.V. (2015) Podolannia strukturnykh deformatsij v ahrarnomu sektori Ukrainy: instytusializatsiia i modernizatsiia malotovarnoho sil'skohospodars'koho vyrobnytstva [Overcoming structural deformations in the agricultural sector of Ukraine: institutionalization and modernization of small-scale agricultural production] *Ekonomika Ukrainy*, 4, pp. 88-96.

SOCIAL RESPONSIBILITY IN THE SYSTEM OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE AGRACULTURAL BUSINESS

Yevgen Mayovets, Yaryna Mayovets

*Ivan Franko National University of Lviv,
79008 Lviv, Prospekt Svobody, 18*

e-mail: yevhen.mayovets@lnu.edu.ua, yaryna.mayovets@lnu.edu.ua

Abstract. The purpose of study is to identify of socially responsible and ethically appropriate relations between economic entities in the agricultural business. Despite having high risks, modern agricultural industry is a profitable sphere of business.

The author deepens theoretical and methodological basis and tools for research of the notion of social responsibility, based on the statistical method. Subjects of socially responsible relations in the system of agricultural business have been classified: these are agricultural enterprises, their partners, employees, municipalities, local and central authorities. The ethics of the enterprises with their employees takes the most crucial place in the mechanisms of social responsibility. The main types of the relations are social responsibility of the business entities towards employees and that of employees towards an agricultural enterprise.

The article makes a proposition that an important requirement for agricultural business to qualify as socially responsible is a just wage for its employees. The quantity and quality of the work done, level of education and the contribution of employees to an enterprise's revenue are indicators of a wage amount. The research has provided a possibility to identify the contradictions in the formation of a just payment in the agricultural sector of economy, especially in the top management of the enterprises.

Another object of the research were problems linked to organisation of secure work conditions of the employees in the agricultural sector of economy and the specifics of the

corresponding business environment, which enabled the author to identify the role of employers in the mentioned process.

The author provides an analysis of the relationships between the actors in the agricultural business which identifies their two main types (i.e. cooperation and competition) and researches the positive and negative aspects. The analysed factors of influence were split up into two different groups: the stimulating and demotivating ones. The role of a price in the mechanisms of socially responsible relations in the agricultural business is also closely examined.

The influence of large agricultural companies on the development of socially responsible and ethical relations between entities of the agricultural business has also been identified. The author prove essentiality of holding companies in the agricultural branch to the securing of its efficiency and diverse potential opportunities to implement innovative developments, equipment and enter international markets with less costs. The system analysis uncovered some issues inside the actions of agricultural holding companies: unfair competition and yielding of superprofits by the means of exhausting overexploitation of infrastructure and natural resources available.

The results studies have shown a connection between the specific weight of big holding companies in a region and the state of social infrastructure in there. The conclusion made on the basis of an analysis of two regions of Ukraine — the regions of L'viv and Kirovohrad .

It is concluded that the catastrophic state of the existing social infrastructure in the Kirovohrad region is a consequence of the dominance of large and medium-sized agricultural companies there. Farming enterprises were qualified as the mostly socially responsible entities in the modern agricultural business.

Keywords: social responsibility, salary, agroholdings, cooperation, competition, farms, agribusiness.

Стаття надійшла до редколегії 06.10.2020

Прийнята до друку 29.12.2020